

Ана М. Савић¹
Институт за
књижевност и уметност
Београд, Србија

821.163.41-94 Јевтић М."195"
821.163.41.09-36:316.728(497.11 Београд)"195"

БЕОГРАД У СЕЋАЊУ – ПРИПОВЕДНО УОБЛИЧАВАЊЕ СЕЋАЊА НА ЈАВНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ ГРАДА



Рад испитује фрагменте аутобиографских сећања Милоша (Мише) Јевтића (р. 1936), дугогодишњег главног уредника Другог програма Радио Београда, новинара и аутора културне емисије *Гост Другог програма* (1974–2003). Разматрају се анегдоте о познанствима са знаменитим личностима које су обележиле јавни и културни живот Београда педесетих година 20. века, али и сећања на чувена градска места и урбани амбијент Београда наспрам периферног и свакодневног живота града. Јевтићева аутобиографска сећања, приче из живота и анегдоте послужили су као грађа на којој се истражује наративно обликовање сећања на доживљаје из прошлости. У раду се промишљају начини вербализације и приповедног уобличавања сећања на први сусрет са урбаном средином, познанства са истакнутим личностима и процес адаптације на градски амбијент и академски начин живота.

Кључне речи: аутобиографско сећање, анегдоте, приче из живота, Милош Јевтић.

Испитивање фрагмената аутобиографског сећања, анегдота и прича из живота Милоша (Мише) Јевтића² (р. 1936. у селу Горња Буковица код Ваљева), дугогодишњег главног уредника и новинара Другог програма Радио Београда, те аутора културне емисије *Гост Другог програма* (1974–2003) отворило је могућност да се осветли и истражи начин наративног обликовања и приказивања личних сећања на јавни и културни живот Београда 50-их година 20. века. Интервју са Милошем Јевтићем снимљен је јуна 2020. године, у пријатној атмосфери једног од старих београдских локала, који је саговорник одабрао као место које ће евоцирати успомене на први контакт са Београдом и уопште урбаном средином велелеграда.

¹ anagarsija93@hotmail.com

² Срдачно захваљујем господину Милошу Јевтићу што је прихватио позив за разговор и одобрио коришћење драгоцене забележене грађе.

Теренска збирка обухватила је низ анегдота и прича из живота хумористичног карактера, осветливши саговорникова познанства са знаменитим личностима Београда – пре свега писцима, а потом и другим културним прегаоцима, уметницима, али и научницима из различитих области.³ Јевтићева сећања на минута времена послужила су као подстрек за уобличавање прича о познатим београдским местима, простору на коме су се одвијали сусрети истакнутијих грађана, но важну позицију у овим казивањима задобио је и свакодневни живот са градских улица, амбијента у који су такође смештени неки од анегдотских догађаја. Фрагменти аутобиографских сећања на студентске дане проведене у престоници показали су се као плодна наративна језгра за испредање прича из живота и анегдота које су илустровале процес саговорникове адаптације на урбану средину и академски живот.

Јевтићево казивање о прошлим догађајима, сусретима и људима, уроњеним у амбијент велелеграда, одликује се изузетном живошћу и жељом да се минуло време и простор града дочарају и приближе слушаоцу, а личности представе непосредно и аутентично. Приче о познанствима, упечатљивим доживљајима и згодама из градских локала, са улица или из београдских институција затворенијег типа обликују се око сећања, унутрашњег складишта сопственог животног искуства, највреднијег, а уједно и најрањивијег човековог иметка (Rose 1992: 60–61).

Сећање као грађа за наративно обликовање прича из живота и анегдота

Ризницу за којом посежемо не би ли повратили у времену расуте тренутке властитог живота отвара свако промишљање о сопственој прошлости, поступцима, доживљајима и одлукама, догађајима којима смо присуствовали као актери или као сведоци. Премда своја сећања призивамо како бисмо освестили део властитог „ја”, наш је увид у сопствену прошлост ограничен, а наше знање о минулим догађајима често непоуздано и није потпуно. Заборављање је, како је у литератури запажено, саставни

³ Интервју је снимљен у ресторану/кафани „Трандафиловић” на Чубури. Разговор је трајао дуже од два сата. Осим истраживача и саговорника снимању нису присуствовале друге особе. Грађа је забележена диктафоном. Свесрдно захваљујем господину Ранку Стојиловићу и Јовани Милованчевић са Радио Београда, јер су саговорнику најавили предмет разговора и циљ истраживања, посредујући у контакту између саговорника и истраживача.

чиниолац људског памћења.⁴ Без брисања фрагмената сећања на одређене садржаје из прошлости нема ни конзервирања других, јер пространство памћења није бесконачно.⁵ Отуда се многи прошли догађаји теже призивају у сећање, а људи, ситуације и предмети губе своје обресе под зубом времена.⁶

Наука настоји да открије чиниоце који утичу на то шта ћемо, колико добро и колико дуго памтити – који се догађаји, наиме, задржавају у нашем сећању дуже. Уочено је да су сећања на интересантне и необичне догађаје и згоде из живота дуготрајнија од оних везаних за свакодневне и уобичајене радње и ситуације (Rose 1992: 110). Необичност и одударање од устаљеног и просечног омогућују живост и непосредност сећања на овакве ситуације, па и њихово приповедно уобличавање добија на упечатљивости и убедљивости. Људска потреба за приповедањем утемељена је на тежњи да се повуку границе између свакодневног и обичног са једне, и изузетног, натпросечног са друге стране (Blum-Kulka 1993: 361). Приповедање о прошлом јесте покушај да се идентитет сопства учини кохерентним и целовитим, да се успостави континуитет живота у протоку времена. Стварајући наративе о догађајима из личног искуства човек покушава да очува интегритет властитог „ја”, умрежавајући промишљања о прошлости са садашњошћу и будућношћу. Наратив се стога с правом доживљава као „osnovni način na koji ljudska vrsta organizuje svoje shvatanje vremena” (Abot 2009: 27).

Фабуле анегдота и прича из живота уобличавају се око необичних и упечатљивих догађаја. Отуда се и анегдота дефинише као кратка наративна форма која говори нешто необично о датој особи, догађају или ствари (Taylor 1970: 223), а непосредност и занимљивост чине је „аутентичнијим и информативнијим историјским извором и

⁴ О истраживањима људског памћења и заборављања на нивоу неуролошких и биохемијских процеса в. више у Rose 1992; психолошке аспекте испитивања памћења образлаже Conway 1990. Социолошки и антрополошки приступ осветљава Asman 2011.

⁵ Заборављање представља „интегрални део сећања”, јер смо једино захваљујући постојању процеса заборављања у стању да памтимо нове садржаје уз непрекидно и несвесно чишћење ранијих искустава и сећања. Стога је памћење виђено као „dinamički organ prilagođavanja promenljivoj stvarnosti”, који непрестано ревидира раније ускладиштена сећања не би ли обрадио и сачувао нова (Asman 2011: 128).

⁶ Истраживања процеса селекције и одбацивања/складиштења сећања показала су, међутим, да се у познијем старосном добу слабије памте скорашњи догађаји, док се ситуације из даље прошлости успешно чувају у депоима памћења (Томпсон 2012: 151). Памте се значајнији догађаји, доживљаји који су побудили снажна осећања, упечатљиве личности и животне прекретнице, док свакодневне, уобичајене активности бледе брже и остављају простор за обраду важнијих података.

сведочанством од самих 'историјских чињеница', будући да пружа живописан дух времена и његових јунака" (Златковић 2007: 282). Актери анегдота су изразити, незаборавни људи (Слијепчевић 1972: 528), а радња је изванредна – заплет почива на инциденту (Blache 1999: 49).

Посматрајући пак причу из живота, уочава се слична тенденција тематизовања ванредних и необичних животних ситуација. Премда саговорници на причање бивају подстакнути питањима истраживача, водећи се „актуелним контекстом говорења”, репертоар се формира на основу процене и издвајања оних животних догађаја који су за казивача вредни помена (Петровић 2015: 86). Рад на терену показује склоност саговорника да из свог и живота личности о којима говоре издвајају упечатљиве и необичне моменте, животне прекретнице и догађаје који су оставили значајне трагове у животу појединца. Прича из живота неретко се дефинише као „аспект аутентичног причања” (Bošković-Stulli 1984: 327), напетих и дирљивих, комичних и трагичних прича о реалним згодама из живота приповедача или појединаца о којима су слушали. Приче засноване на личном искуству уобличавају се око наративних језгара у чијем су центру догађаји који завређују посебну пажњу слушалаца. Дугорочност памћења одређених ситуација обезбеђује удео хумора – ситуације обележене духовитим испадима и догађајима који се заснивају на неочекиваном хумористичном обрту упечатљивије су и остају дуже у људском сећању. Отуда анегдоте и приче из живота хумористичног карактера сачињавају репертоаре многих приповедача. Чин приповедања одвија се приликом свакодневних сусрета, у комуникацији са пријатељима или члановима породице, али и са мање познатим особама.⁷ Причања из живота израћају из уобичајених, свакидашњих разговора:

Pričanje počinje tamo gdje se izvještaj o nekoj zgodi oblikuje u radnju, gdje poprima makar i jednostavnu strukturu, gdje pripovjedač nastoji slušatelje zabaviti i zaokupiti; priča se izdiže iz razgovora kao formalizirana jedinica, kojoj razgovor čini neposredan kontekst (Bošković-Stulli 1984: 342).

Удаљавањем од свог уопштеног конверзацијског контекста, те задобијањем одлика уобличене наративне целине, употпуњене

⁷ Поједини истраживачи инсистирају на томе да се наративи попут животних историја, па и прича из живота, приповедају искључиво на захтев Другога, као одговор на постављено питање, а њихова вербализација могућа је једино онда када постоји заинтересованост друге стране да сазна и обавести се о животним згодама појединца (Oring 1988: 241).

описима и стилским фигурама, обликоване по схеми карактеристичној за усмене прозне врсте, причање се успоставља као засебан жанр усмене речи. Оно се устаљује у жанровском систему усмених прозних врста добивши жанровске одлике приче из живота. Наративно уобличавање приче одвија се око нуклеуса сачињеног од сећања на прошле догађаје, личности и ситуације, али се и надограђује наративним поступцима, дескрипцијом, просторним и хронолошким представљањем, а приповедање одише напетом и неизвесношћу.

Сложеност људског памћења и наративног формирања прича на основу сећања огледа се у важности језичке обраде информација. Вербализација сећања изузетно је важна како би се прича формирала по наративним законитостима. Маја Бошковић Стули уочава да у понављању сижеа, преузетог из наше стварности, лежи кључ стварања приче – она се тек језичком обрадом и понављањем уобличава и заокружује (Bošković-Stulli 1984: 343)⁸. Језик нам помаже да објединимо сегменте свог живота у јединствену и смисаону целину (Velčić 1991: 80) – да саопштавамо Другој информације о властитом постојању, те да на тај начин потврдимо сопствени идентитет⁹ и своје место у свакодневици и збиљи.

Vlastita biografska sećanja su neophodna, jer su ona građa od koje su izgrađeni iskustva, odnosi, a pre svega slika vlastitog identiteta. U svakom slučaju, samo mali deo naših sećanja jezički je obrađen i obrazuje kičmu implicitne životne povesti. Najveći deo naših sećanja, da to izrazimo Prustovim jezikom, 'drema' u nama i čeka neki spoljašnji povod da bude 'probuđen' (Asman 2012: 23).

Сећања се, према мишљењу Алаиде Асман, дефинишу као *перспективистичка*, јер сваки појединац има сопствену позицију из које опажа и сагледава догађаје. Она су и *умрежена са сећањима других*, па укључивање, преклапање и укрштање доприносе њиховом узајамном потврђивању и учвршћивању. *Лабилност и непостојаност* још једна су одлика сећања, јер она временом бледе, мењају се и ишчежавају. Сећања су такође и *фрагментарна*, јер се реализују као издвојени и неповезани моменти, а самим тим су и неубличена и поседују извесна ограничења. Вербализација сећања

⁸ До сличног запажања долази и Алаида Асман, уочивши да заправо аутентично сећање на искуство бледи услед чешћег приповедања о њему, док се сама прича понављањем успешније конституише и учвршћује (Asman 2012: 160–162).

⁹ Приче из живота проистекле из сећања одражавају начин на који доживљавамо себе, њиховим посредством представљамо себе другима и кроз њих освајамо своје место у различитим групама (Linde 1993:3).

и њихово приповедно уобличавање чини их кохерентнима, даје им облик и структуру, речју – од њих формира једну наративну целину (Asman 2011: 22–25). Премда овако фрагилан и трошан материјал, сећања су грађа од које се уобличавају приче. Њихова субјективност, несталност и непотпуност, међутим, не ремете процес приповедног уобличавања, јер се празнине у сећању лако пренебрегавају, надомешћују и испуњавају фикционалним садржајем. Иако „*proizilaze iz zaokupljenosti činjenicama*”, уосталом као и анегдоте, приче из живота нису ограничене фактицитетом и могу одступати од збиљских догађаја (Bošković-Stulli 1984: 323). У процесу приповедања сећања се уобличавају у причу, али се и мењају, реконструишу и усклађују у чвршћу и стабилнију структуру. Отуда је и индивидуално памћење препознато као „*dinamički medijum subjektivne obrade iskustva*” (Asman 2012: 24). Важно је напоменути ипак да инсистирање на истинитости није од пресудне важности ни код приче из живота, као ни код анегдоте¹⁰, премда се приповедачи неретко позивају на веродостојност и збиљско приказивање догађаја.

Сличности између прича из живота и анегдота почивају на тежњи ка веродостојности.¹¹ Граница међу овим жанровима усмене уметности речи често је порозна и стога је некада немогуће разлучити где престаје прича о личном искуству и догађају из живота, а где настаје анегдота. Маја Бошковић Стули уочила је да се прича из живота приближава анегдоти удаљавајући се од конкретног догађаја, те прожимајући се са низом сродних варијаната (Bošković-Stulli 1984: 351). У процесу традирања долази, дакле, до асимиловања приче везане за аутентични догађај са традицијским причама сличних мотива и тематике. Поједини истраживачи приче из живота сврставају под окриље анегдота, јер оба жанра тематизују истините доживљаје и нуде карактеризацију личности на основу

¹⁰ Перо Слијепчевић мишљења је да анегдота „казује кратке и врло рељефне историјске догађаје и речи, онако како су се десили”, но ипак релативизује свој исказ истичући да естетска функција анегдоте почива на транспоновању реалног света „у један други свет уметничких слика” (1972: 527). Уметничка особеност анегдоте, дакле, допушта јој да пренебрегне чињеничност и одвоји се од реалног стања ствари. Полазећи од инсистирања на истинитости догађаја, Виљем Баском анегдоте сматра подтипом предања (прото-предањима), али такође истиче да она могу задобити „*stil umetnosti reči*” (Baskom 1987: 225).

¹¹ Неретко се због позивања на веродостојност садржаја и иступања приповедача као актера који казује у првом лицу једине о личним доживљајима, анегдоте, приче из живота, као и предања, приче о сновима, усмене и животне историје подводе под појам меморат, који се у том случају семантички проширује и постаје оквирни и свеобухватни термин за све наративе поменутих жанровских карактеристика. О односу између анегдота и мемората в. више у: Taylor 1970: 226–227.

појединачне ситуације (Bošković-Stulli 1984: 352). Полазећи пак од идеје Виљема Баскома да у анегдоти проналази трагове предања у зечетку, Јелена Марковић причу из живота доживљава као исходиште анегдоте (Marković 2012: 188). У том смислу, прича из живота може бити схваћена као наративна јединица из које се уласком у токове традиције формира анегдота.

Приче из живота и анегдоте у казивању Милоша Јевтића

Аутобиографска сећања Милоша Јевтића обликују се по жанровским законитостима прича из живота и анегдота, било оних чијим је догађајима и сам присуствовао и чији је иницијални приповедач, било оних које је чуо од других и чије опстајање у токовима српске традиције обезбеђује. Забележене животне приче осветљавају процес адаптације на градски амбијент и академски начин живота, укључивање у нове и другачије животне токове и средину која умногоме одудара од оне у којој је саговорник одрастао.

Избором места за разговор саговорник је желео да истраживачу приближи време и место одигравања неких од догађаја који су били повод за настанак анегдота. Кафана „Трандафиловић” отворена је 1929. године и дуго је важила за једно од најпопуларнијих места градских окупљања. Поступци вербализације и приповедног уобличавања наратива потпомогнути су, дакле, простором који, иако измењен и уроњен у другачије околности и временски оквир, евоцира успомене и оживљава сећања, а контекст приповедања показује се као важан чинилац у формирању усменог наратива. Амбијент се, поред предмета, показује као најважнији окидач за евоцирање успомена (Asman 2012: 152). Најраније сећање на Београд Милоша Јевтића потиче из детињства – једно од првих јавних градских места које је у велеграду видео била је управо кафана „Трандафиловић” на Чубури. На почетку разговора саговорник евоцира сећање на свој први долазак у Београд. Прича о првој посети престоници јесте прича из живота, али је духовитост окоснице радње и карактеризација јунака (од којих је један и сам приповедач), приближавају анегдоти:

Ја сам први пут дошо у Београд кад сам имо десет година. У овој¹² кафани сам седео, у *Трандафиловићу*. И каже моја тетка која је становала у овој улици: „Шта ћеш да једеш?” Ја кажем: „Ћевапчиће” /.../ И овај каже: „Колико?” Ја никад нисам јео

¹² Сва подвлачења су наша.

ћевапчиће, не знам шта су ћевапчићи. Ја кажем: „Један!” А моја сестра, која је већ била учила средњу школу, она каже: „Ја ћу три!”

Чиниоци градског простора помажу саговорнику да у сећање призове догађаје и имају важну функцију у процесу настајања приче – они су материјална референца и често имају улогу симбола. У причама из живота, аутобиографским казивањима и усменим историјама места се врло често успостављају као „тачке ослоња композиције, чворишта радње”, те чиниоци амбијента неретко бивају и „места рефлексије тако што активирају низ асоцијација” (Петровић 2018: 97). Присећање на одређена места подстиче приче о ономе што је на њима доживљено, о ситуацијама, људима, догађајима. Простор града испуњен је знаковима који активирају сећања, те се градски амбијент са својим симболима може доживети попут текста (Radović 2013: 11) из којег се ишчитавају приче о једном микросвету, простору који се трансформише и расте, има свој животни темпо и особености.

Саговорникови студентски дани обележени су постепеним и свакодневним упознавањем Београда, али и укључивањем у токове академског живота. Анегдота о првом сусрету са Исидором Секулић открива тешкоће кроз које придошли студент пролази савладавајући просторне, али и социјалне баријере:

Каже мени Глигорић једног дана /.../ Каже: „Да пробамо да... да направите, каже, Ви семинарски рад о Исидори Секулић.” То је било педес пете-шесте. И каже он мени: „Ја ћу заказати да одете код Исидоре,” каже, „да Вас она прими.” Негде на Сењаку. Ја појма немам. Ваљевац. Шта ја знам? Ја знам да дођем до центра града, тамо пешке до факултета. Немам појма где је Сењак. Добро, ја пођем ујутру у девет сати. Дођем ја... где да је нађем? Питам где је та улица. Каже: „Не знам.” Кога год питам тако. – „Где станује Исидора Секулић?” – „Откуд знам! Која Исидора?” Нико не зна. Ипак, ја, овај, нађем Исидору. И сад, нема звона. А и тад не би ни знао да постоји звоно. Ја лупам. Појави се једна жена неуредна, неочешљана. – „Шта оћеш,” каже, „што си дошо?” Имао сам тад давајес година. Провинцијалац, тек дошао у Београд. – „Ја сам... Мене Глигорић...” – „Који Глигорић? Ма, бежи, немој да ме узнемираваш! Бежи одатле!” Ја мислим да то није Исидора. Ја станем са стране мислећи да ће се... и станем чекам... да ће се појавити Исидора. А у то време није било телевизије. Ја сам читао, ја сам гледао... али ја сем њене слике... шта сам ја знао! И опет се та жена појави. Каже: „Шта ти још седиш ту? Бежи одатле!” Одем ја и не знам шта да радим. Не знам коме да испричам.

Први сегмент анегдоте духовит је због позиције у коју приповедач поставља властити лик у причи. Оштрица хумора усмерена је ка сопственој личности из прошлости – младом Ваљевцу који тек упознаје нови простор и ступа у интеракцију са новим људима. Са друге стране, хумор је везан и за карактеризацију другог актера – саме Исидоре Секулић, чији лик приповедач обликује полазећи од кратког, али ефектног описа њене појаве, не би ли тек у дијалогу који њих двоје остварују њен карактер дошао до пуног изражаја. Хумор је на своме врхунцу, међутим, тек у другом делу приче, када дође до неочекиваног обрта – на вратима га другом приликом дочекује иста жена, али су сада и њена спољашњост и њено опхођење потпуно другачији:

Дођем ја, појави се она госпођа дотерана: „Оооо, добро дошли! А шта хоћете?” И ја кажем оћу да пишем. – „Шта сте читали?” Ја кажем. – „Оооо, фино! Уђите. Оћете да ручате?” Па кажем: „Не, ја имам у мензи ручак.” – „Каквој мензи! Ајде!” Ручам ја код ње. Добро, ја направим семинарски рад.

Приче из живота одликују се самокритичношћу услед неискуства и несналажења у новом амбијенту. Распознавање градског простора текло је полако, но временом расте и саговорничково самопоуздање и жеља за откривањем новог простора и урањањем у свакодневне токове и живот града. Након неколико омашки, Јевтић почиње да доживљава Београд као властити град – да осваја његов простор и креће се култним градским местима, упознајући нове људе и прилагођавајући се новим животним околностима. Уз констатацију да је тешко било снаћи се у градском простору саговорник се присећа проблема које је задавала оријентација:

Позоришна академија била у Кнез Михајловој, Ликовна... Све је ту било. Е! А то треба знати где је! Љуба Поповић ми каже да се нађемо у академији. Ја одем у Академију наука /.../ Тешко је било освајати Београд!

Наративно језгро кратке приче из живота представља сећање на омашку коју Јевтић прави као бруцош, још увек ненавикнут на комплексност велеграда. Почетак приче иницира присећање на просторни распоред уметничких образовних институција, у то време сконцентрисаних у строгом центру града, да би се у приповедање увео лик пријатеља (сликара Љубе Поповића), који протагонисту позива на одређено место, Ликовну академију у Кнез

Михаиловој. Духовит обрт причу боји хумористичним тоном, јер Јевтићева омашка почива на недовољном познавању града.

Јевтић постепено осваја Београд – испрва упознаје студентске кругове и места окупљања својих колега (простор Студентског града на Новом Београду, студентске мензе, факултете и јефтине градске локале). Анегдота о ручку са трагично преминулим пријатељима Бранком Миљковићем и Блажом Шћепановићем осветљава социјалне прилике младих из унутрашњости 50-их година у Београду:

Бранко Миљковић, Блажа и ја смо често ишли у кафану „Сунце”, где је сад Дом омладине. И кафана је имала два дела. Један део је био где је седео обичан народ и горе, мало подигнут где је храна била. И тамо ми одемо кад имамо пара на празан пасуљ, на тако... кромпир пире, празан. Запослио се Блажа или Бранко добио награду, сад се више не сећам, и ми хоћемо да идемо горе. А Буца келнер каже: „Па, не можете, горе се руча!” – „Па хоћемо да ручамо!” Сад сам заборавио да ли је Блажа – поручи цео јеловник! Свако је добио цео! Није то било много, три јела. Али цео јеловник поручи!

Три добра друга, наиме, стално одлазе у поменућу кафану, конобар Буца одлично их познаје, па зато и очекује да ће се задржати у делу „где је седео обичан народ”. Премда је у питању једна од скромнијих београдских кафана, економске прилике не дозвољавају им да овде често ручавају. Анегдота има два наративна чворишта – прво је обрт везан за сусрет са конобаром који им ускраћује приступ делу за ручавање, а друго представља отклањање социјалне баријере наручивањем целокупног јеловника за сваког од другова. Јевтић не придаје пажњу дескрипцији – акценат је на потцртавању просторне и социјалне границе између оних који себи могу да приуште ручак и оних који у кафану „Сунце” долазе само да би нешто попили. Анегдоту одликује драматичност – сусрет са конобаром одише напетом, да би прекорачење граничног простора, чији интегритет конобар чува, обезбедило духовит обрт у радњи.

Откривање градских места затворенијег типа, слабије приступачних људима нижег социјалног слоја отпочиње након што Милош Јевтић задобије симпатије својих професора. Запажајући таленат младог колеге, професор Велибор Глигорић и професор Милош Ђурић позивају га на суботња дружења. Као својеврсну анегдоту о подваљивању саговорник је испричао како је платио данак наивности и неискуству – уместо у „Мажестик”, где је на

позив професора Ђурића требало да оде, Јевтића шаљивција шаље у ресторан „Москва”:

Каже мени чика Миша Ђурић: „Мали из Ваљева, дођи, каже, у суботу у 'Мажестик'.” Ја не знам где је „Мажестик”. У суботу у дванаест. Питам ја људе где је „Мажестик”. Разуме се, има оних који би подвалили. Један ми подвалио, шаље ме у „Москву”. И ја закасним. Ја одем у „Москву”. Пише „Москва”, није „Мажестик”.

Сећање на себе из прошлости обојено је наклоношћу, сажаљивошћу и емпатијом. Свестан позиције у којој се као придошлица из мање средине нашао и непознавања нових прилика и ћудљивости појединаца, Јевтић сопствени лик у причи уобличава уз саосећајност према давнашњем себи, ненавикнутог на нове животне околности и помало престрашеног пред могућностима које Београд пред њим отвора:

И тако сам упознао кафане. Ја сам, рецимо, замисли, ја седим са Бранком Ћопићем и Андрићем у „Москви”! Кад би ја отишао као клинац, нисам имао ни пара, у „Москву”! Рецимо, на ручак ме Бора Благојевић водио у „Мадеру”. А ја... мој ручак је, мој ручак је у мензи био на Новом Београду.

Приповедач позиционира себе у свету приповести градећи сопствени лик по наративним законитостима, формирајући „властити идентитет који га одређује у садашњем времену казивања или писања, а уједно и у конструисаном наративном времену које евоцира” (Петровић 2015: 87). Анегдота о посети једној од београдских галерија подробније осветљава позицију у коју саговорник поставља себе из прошлости:

И сад, у то време у „Политици”, ја сам студент, била су три угледна имена која сам ја читао редовно. За музику Драгутиновић, за позориште Финци, за ликовну уметност Павле Васић. И прочитам ја... а једна... поред „Цвијете Зузорић” једна галерија уметности је била на ћошку Сремске и Теразија. Не знам шта је сад, нека продавница. И ја прочитам, више не знам, неки сликар, неку изложбу... и поведем неког друга на изложбу. И Павле Васић у тој својој критици хвали једну слику. Ја гледам ту слику и кажем оном другу: „Слушај, професор Павле Васић хвали слику, а ова је боља!” Замисли... сад ја, ја своје тумачење слике! Замисли сад ја један бедник, Ваљевац! Ништа не знам. Шта ја знам! Учим се тек. Приђе један човек, каже: „А што Вам се не свиђа ова слика?” Ма, ја кажем: „Ма, онај Павле

Васић... Редовно њега читам и поштујем. Због њега и долазим на изложбе. Рекао је да је ова слика најбоља, а мени ова много боља.” – „Па, по чему?” Ја њему објасним. Ја му кажем: „Па, што Вас то занима?” Каже: „Па, ја сам Павле Васић.” Тако је било.

На примеру приказане анегдоте могуће је уочити сегменте у структури наратива на које указују Лабов и Валецки (1967: 27–38). Након кратког увода, временског оријентисања приче и давања информација важних за разумевање њеног садржаја (*orientation*), следи заплет (*complication*) – одлазак на изложбу и коментарисање слика. Највиша тачка након заплета јесте појављивање непознатог господина и његово распитивање о запажањима младића (*evaluation*), да би хумористични преокрет (*resolution*) уследио након што се обелодани да је у питању ликовни критичар којег млади Јевтић оспорава. Анегдота поседује и кратки сегмент који перспективу са прошлости помера на садашњи моменат приповедања (*coda*), но он у овом случају није везан искључиво за крај приче, већ његови елементи разбијају наративну композицију у унутрашњости. Наративни ток приче кратко прекида коментар приповедача из перспективе садашњости (*Замисли... сад ја, ја своје тумачење слике! Замисли сад ја један бедник, Ваљевац! Ништа не знам. Шта ја знам! Учим се тек.*) Предах у приповедању у функцији је саморефлексије и промишљања о себи из прошлости, саморазумевања и успостављања континуитета сопственог животног тока (Bamberg 2009: 135–136). Наизменично кретање приповедачког „ја” на временској линији од прошлости ка садашњости омогућава приповедачу да радњу обликује посматрајући дешавања из различитих перспектива – један видокруг везан је за некадашње „ја”, док друго „ја” наступа са временске дистанце, па се и догађаји резонују свеобухватније, а прича употпуњеније идејно осмишљава.

Наративни идентитет приповедача формира се под утицајем различитих чинилаца, од којих је хронотоп један од утицајнијих, јер се приповедачев лик наративно уобличава као фигура уроњена у одређени простор и време приче. Простор града у причама из живота и анегдотама чија је наративна грађа утемељена на аутобиографским сећањима обележавају „*elementi zajedničke prošlosti i sadašnjosti grada, zajedničkog iskustva njegovih žitelja, koje ih značenjski obeležava – i pojedinačno i grupno, kao građane baš tog grada, vezujući ga za grad i jedne za druge*” (Backović, Spasić 2014: 102). Радња Јевтићевих анегдота и прича из живота одвија се углавном у градском простору, одређеном симболима, значењима и именитељима идентитета.

(Не)препознатљиви градски локуси, грађевине и топографија побуђују машту слушаца да ствара „ментални модел наративног простора” (Петровић 2015: 88). Говорећи о свакодневном животу на улицама града, Јевтић мапира кретања становника, посебно оних истакнутијих у јавној и културној сфери града. Локали попут „Москве”, „Мажестика” и „Мадере”, али и градске галерије, позоришта, биоскопи, библиотеке, задобијају позицију културних места и амбијента где се окупљају виђеније личности из сфере културе и уметности. Ту су, међутим, и они обични, „невидљиви” становници Београда, људи уроњени у свакидашњи живот града. Линије њиховог кретања такође се уочавају у животним причама и аутобиографским сећањима појединаца, а у Јевтићевим сећањима оне се укрштају са путевима знаменитијих личности Београда. То најбоље илуструје сећање на Вељка Петровића:

Али, каже Вељко мени једанпут, каже: „Хоћете ли да ме отпратите до куће ако не журите?” Ко би журио за такве људе! Он је станао тад у Влајковићевој. Сад има, има... Ми смо од музеја до Влајковићеве сат и по ишли! Како се понаша Вељко? Каже „Добар дан!” свима. Некоме пружи руку. Носи шешир. Некоме скине шешир, кад наиђе жена. Неком баш онако – руку. Тако да смо ми... то је петнаест минута, а ми сат и по ишли!

Јавни простори града, као што је то случај са његовим улицама и трговима, важно су место сусретања његових житеља, то су „места размене ставова, знања, искустава становника са различитим пореклом и различитим интересима” (Богдановић 2019: 34). Анегдота о шетњи са Вељком Петровићем осветљава овакве контакте међу становништвом Београда различитог социјалног статуса. Прича је кратка, нема окосницу нити преокрет, али хумористичност почива на необичној карактеризацији јунака. Пишчева навика да све које сретне поздрави, да се дамама наклони, а са познатијим и значајнијим суграђанима застане да поразговара, издваја га и чини упечатљивим. Јевтић припрема слушаоца за необичност јунаковог карактера кратким коментаром (*Ко би журио за такве људе!*), који је са идејном поентом приче у савршеном дослуху – људи попут Вељка Петровића изузетни су и несвакидашњи, али приступачни, срдачни и ради да своје време посвете другима.

Причања о Београду, његовом свакодневном и јавном, али и културном животу осветлила су процесе формирања идентитета града у једном временском исечку. Ивана Спасић и Вера Бацковић идентитет града дефинишу као „skup jedinstvenih osobina i obeležja

koji obezbeđuje trajnu prepoznatljivost u poređenju sa drugim gradovima, po kojima se od njih razlikuje i priznaje kao poseban” (Spasić, Basković 2017: 16). Промишљањем о минулим временима и трансформацијама града саговорник указује на идентитет Београда који је формиран у периоду од тридесет година, од 50-их па све до 80-их година 20. века, његове архитектонске особености, смењивања одонима и специфичности у менталитету становника, при чему се опозиција ондашњи/садашњи успоставила као важна. Кроз замишљени дијалог, пропраћен подражавањем различитих гласова, саговорник живописно дочарава неке од тема свакидашњих разговора са градских улица, радњи, пијаца, кафана:

И онда о чему се причало? Није се причало о политици. Прво се причало кад ће стићи јагоде, кад ће малине, ко има најбољи сир... То овде на Чубури. Онда, рецимо, било је добро... – „Јао! Тамо су,” каже, „добре, добре баклаве!” Не знам у некој посластичарници. Али каже... Али има... тад се појавио еспресо. – „Јао, појавила се нова кафа,” каже, „Јеси пробао? Ниси! Иди пробај!” – „Па, је л’ скупа?” Скупља била. Људи су били некако... Било је свађе. Оно што сам ја, што је било мени драго – било је мало псовања. Није се псовало. Данас се масовно псује /.../ Е, знаш кад је се живот почео мењати у Београду? Сећам се добро, кад је отворена прва самопослуга на Цветном тргу! Људи су говорили: „Идемо на Цветни трг да купимо печено пиле!” То је догађај био!

Наративно обликовање сећања неретко се заснива на месним тачкама (зграде, споменици, радње, пијаце, тргови, улице), за које се везују згоде и догађаји из прошлости (Петровић 2018: 97). Приче из живота и аутобиографска сећања Милоша Јевтића откривају Београд у његовој свакодневници – говоре о свакидашњим дешавањима на улицама града, животу и устаљеним навикама његових становника различитог социјалног миљеа.

Дакле, људи у Београду су, људи у Београду су били друкчији него данас. Причали су. Рецимо, идеш на пијац... Људи нису то схватили као пијац. Пијац – то је било култно место! Каленић! Ја нисам ишо другде... ту сам једно време становао.

Најфреквентније место укрштања различитих социјалних група представљале су пијаце – на њима се свакодневно окупљао велики број људи, а оно што је Београђане тога времена издвајало од становника данашњег Београда, по мишљењу Милоша Јевтића,

јесте непосредност и потреба за причом. Јевтићева казивања о Београду и његовим становницима драгоцен су грађа због свеобухватности визури из које приповедач посматра постор града. Ликови Јевтићевих прича јесу обични људи са градских улица, али и они истакнутији и виђенији појединци. Линије њиховог циркулисања градом пресецају се и прожимају, те простор у коме делају и живе одликује усклађивање заједничког живота различитих друштвених слојева (Пушић 2015: 362).

Уместо закључка

Протагонисти Јевтићевих анегдота познате су личности из света књижевности, попут Иве Андрића, Милоша Црњанског, Десанке Максимовић, Исидоре Секулић, Бранка Миљковића, Оскара Давича, Вељка Петровића, Бранка Ћопића, Блаже Шћепановића. За разлику од животних прича у којима Јевтић себе представља као главног актера догађаја, чије сазревање и стасавање пратимо у линеарном и узлазном току, у анегдотама централно место добијају друге личности. Интересантно је како саговорник позиционира себе у оквиру приче коју уобличава првенствено као причу о другима. Иако Јевтић приче обликује тако да главни протагонисти у њима буду познате личности, занимљиво је што он остаје један од посредних или мање посредних актера догађаја. Он је сведок чијем оку и уху не промиче хумористична ситуација, споредни протагониста приче, али и наратор који причу обликује, преображава, чува у сећању и даље преноси. Протагонисти Јевтићевих анегдота јесу људи чији су живот и дело обележили Београд 20. века. Јевтић их представља непосредно и живо; као људе сличне осталим житељима Београда, интегрисане у идентитет града и његову свакодневицу.

Приче се обликују око наративних језгара сачињених од властитих сећања на догађаје и људе, уобличених као кратке испрение цртице хумористичне тенденције. Премда фрагилна и непоуздана, сећања служе као наративна зрна из којих израстају приче, а недостаци проузроковани губљењем живости и јасности сећања надокнађују се наративним техникама, укључивањем описа, просторним приказивањем, увођењем дијалога и подражавањем гласова актера. Један од важних наративних поступака приповедача јесте живописна карактеризација јунака, док је важно место поклоњено дијалогу као средству постизања драматичности и динамичности

приче. Простор и време наратива везани су за Београд, његове улице, локале, пијаце, али и галерије и библиотеке, позоришта, културне и образовне институције.

Причања Милоша Јевтића нису само сведочанство о животу српске престонице 50-их година 20. века већ и сведочанство о сопству појединца који се уклапа у идентитет велеграда. Јевтићеве анегдоте и приче из живота јесу приче о изграђивању идентитета и обликовању личности, асимиловању са урбаном средином, трагању и проналажењу сопственог места у културном миљеу оновременог Београда.

Литература

Богдановић, Бојана. *Антропологија града: политичко конструисање простора*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2019.

Златковић, Бранко. „Усмена народна анегдота”. *Књижевност и језик*, LIV, 3–4, (2007): 281–289.

Петровић, Соња. „И град и варош: сећања на свакодневни живот у предратном Београду”. *Гласник Етнографског института САНУ*, LXIII, 1, (2015): 85–99.

Петровић, Соња. „Свакодневни живот на улицама Београда: обликовање личних сећања у усменој историји и аутобиографској прози”. у: *Карневализација у српској књижевности, Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/2, Београд: Међународни славистички центар, 2018: 95–106.

Слијепчевић, Перо. „Анегдота као уметничко дело”. у: Владан Недић (ур.). *Народна књижевност*. Београд: Нолит, Просвета, 1972: 527–535.

Томпсон, Пол. *Глас прошлости. Усмена историја*. Београд: Клио, 2012.

Abot, Porter. *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.

Asman, Alaida. *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Čigoja štampa, 2011.

Backović, Vera; Ivana Spasić. „Identitet grada: mišljenje lokalnih aktera u četiri urbane sredine”. *Sociologija*, 56, 2, (2014): 101–123.

Backović, Vera; Ivana Spasić. *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet – Institut za sociološka istraživanja, 2017.

Bamberg, Michael. “Identity and narration”. In: Peter Hühn et al. (ed.). *Handbook of Narratology*. Berlin: W. de Gruyter, 2009: 132–143.

- Baskom, Viljem. „Oblici folklore: prozne naracije”. *Polja*, XXXIII, 340, (1987): 224–228.
- Blache, Martha. “The Anecdote as a Symbolic Expression of the Social and Cultural Milieu of Journalists”. *Folklore*, 110, (1999): 49–55.
- Blum-Kulka, Shoshana. “You Gotta Know How to Tell a Story: Telling, Tales, and Tellers in American and Israeli Narrative Events at Dinner”. *Language in Society*, Vol. 22, No. 3, (1993): 361–402.
- Bošković-Stulli, Maja. „Pričanja o životu”. u: *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984.
- Conway, Martin. *Autobiographical Memory*. Milton Keynes: Open University, 1990.
- Labov, William, Joshua Waletzky. “Narrative analysis: Oral versions of personal experience.” *Journal of Narrative and Life History*, Vol. 7, No. 1–4, (1967): 3–38.
- Linde, Charlotte. *Life Stories: The Creation of Coherence*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Marković, Jelena. *Pričanja o djetinjstvu: život priča u svakodnevnoj komunikaciji*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012.
- Oring, Elliott. “Generating Lives: The Construction of an Autobiography”. *Journal of Folklore Research*, Vol. 24, No. 3, (1987): 241–262.
- Pušić, Ljubinko. *Grad, društvo, prostor: sociologija grada*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2015.
- Radović, Srđan. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2013.
- Rose, Steven. *The Making of Memory*. London: Bantam Books, 1992.
- Taylor, Archer. “The Anecdote: A Neglected Genre”. In: Jerome Mandel and Bruce A. Rosenberg (ed.). *Medieval Literature and Folkloristic Studies: Essays in Honor of Francis Lee Utley*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1970: 223–228.
- Velčić, Mirna. *Otisak priče. Intertekstualno proučavanje autobiografije*. Zagreb: August Cesarec, 1991.

Ana M. Savić

BELGRADE IN MEMORY – NARRATIVE SHAPING
MEMORIES OF THE PUBLIC AND CULTURAL
LIFE OF THE CITY

Summary

The paper examines fragments of autobiographic memories of Miloš (Miša) Jevtić (b. 1936), long-time lead editor of the Second Program of Radio Belgrade, journalist and author of *The Guest of the Second Program* (1974–2003). The paper discussed life stories and anecdotes about famous people who marked the public and cultural life in Belgrade during 50s. Stories about Belgrade and its residents revealed identity of the city, cult places and the urban ambience of Belgrade and its everyday life. Narratives are formed from the memory, one's own life experience, the most valuable, and at the same time the most fragile human property. The author seeks to expose procedures of narrative construction of the life stories and anecdotes and the method of composing narratives based on the personal experience and memory. Jevtić's autobiographical memories, life stories and anecdotes illustrated procedures of narrative articulation and representation of the personal experience stories.

Key words: autobiographic memories, anecdote, life stories, narrative shaping of memories, Miloš Jevtić, Belgrade, personal experience story.